

formă de expunere, prin bogăția ideilor și implicațiilor pe care le sugerează, ca și prin metoda riguroasă de studiu, lucrarea *Părintelui Arhimandrit Casian Rușeț* se înscrie ca o contribuție importantă în domeniu.

Sorin COSMA

Lucian Zenoviu Bot, *Dinamica unității ecleziale. Comuniunea și comunitățile*, Presa Universitară Clujeană, 2017, 410 p.

Caracterul militant și de-a dreptul agresiv al secularismului din societatea postmodernă, ca și frământările spirituale aflate în derută și confuzie, determină tot mai mult apelul la eclesiologie, încât variatele aspecte eclesiologice constituie obiectivul studiilor biblice, patristice, moral-spirituale, canonice și mai ales pastoral-misionare, ce se săvârșește „în nomine Christi” și „în nomine ecclesiae”.

În acest context, studiul de față își propune să recupereze gândirea spiritualității patristice, evidențind una din problemele gândirii Dascălilor Bisericii, și anume: *cum este înțeleasă unitatea Bisericii*. Autorul precizează în acest sens că nu-și propune să explice „esența” Bisericii, nici să lămurească ontologia relațiilor intercomunitare sau semnificația misiunii Ortodoxiei, ci să descrie dinamica unei unități ecleziale prin afirmarea comuniunii katolice și a sobornicității comunitare.

Prezenta cercetare are o întreită coordonare și se întemeiază pe trei premise fundamentale. În primul rând, caracterul triadologic al eclesiologiei, în sensul că învățătura despre Biserică este dependentă dogmei Sfintei Treimi și decurge din aceasta. În al doilea rând, antinomia eclesiologiei, în sensul că ekklesia nu poate fi descrisă doar ca realitate cerească sau doar ca experiență pământească atâta timp cât istoria și eshatonul formează o simbioză în Biserică, încât singura modalitate de a evita tendințele monofizite sau nestoriene recurente în eclesiologia actuală, este recunoașterea și cultivarea antinomiilor biblice și patristice. În al treilea rând, dimensiunea integratoare a eclesiologiei, în sensul că studiul unității ecleziale implică toate aspectele teologice, deopotrivă liturgice, canonice, pastorale, sau ale oricărei discipline științifice.

Referindu-ne la *structura lucrării*, în rezumat, vom spune că primele trei capitole dezvoltă tema unității Bisericii în baza textelor patristice și liturgice, iar cea de-a patra secțiune face analiza eclesiologiei contemporane așa cum apare ea în dialogurile bilaterale, în dialogul multilateral, precum și în opera Mitropolitului Ioannis Zizioulas și în opera Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae.

În detaliu, primul capitol se intitulează „*Sfânta Treime și unitatea Bisericii și viziunea Părinților Capadocieni. Premisele trinitare ale eclesiologiei răsăritene*”.

Cercetarea este restrânsă la textele sfinților Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Grigore de Nyssa, întrucât învățătura ortodoxă despre Sfânta Treime s-a cristalizat datorită eforturilor acestora. Primul subcapitol detaliază concepția Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie de Nazianz privind unitatea Dumnezeiască, arătând asemănările și deosebiriile dintre teologhisirea celor doi Părinți ai Bisericii, cu precizarea că valoarea lor creatoare este reliefată atunci când textele sunt citite împreună, în duhul Bisericii. Cel de al doilea subcapitol intitulat: *Sfânta Treime și unitatea creației după Sfinții Grigore de Nyssa și*

Recenzii

Vasile cel Mare, sintetizează raportul dintre unitatea lui Dumnezeu și sobornicitatea creației. Ultimul subcapitol punctează câteva concluzii privind premisele trinitare ale eclesiologiei ortodoxe.

Capitolul II: *Hristos Cap al Bisericii* pornește de la antinomiile stripturistice și patristice referitoare la relația dintre Hristos și Biserică, interpretată în termenii unei sinergii care păstrează specificitatea lui Hristos și a Bisericii. Primul subcapitol, reliefând raportul dintre Hristos și Biserică, înfățișează doctrina eclesiologică a Sfinților Clement Romanul, Irineu de Lyon, Ciprian de Cartagina și a lui Origen. În baza analizei comparative este explicată unitatea ekklesiei într-un Trup și pleroma comuniunii cu Dumnezeu. Al doile asubcapitol referitor la *dinamica unității ecleziale și metanoia*, ponește de la faptul că în centrul preocupărilor primelor comunități creștine stă ideea libertății omului de a alege între o mișcare ascendentă sau descendentă privind comuniunea cu Sfânta Treime „A vorbi despre metanoia în descrierea dinamicii unității ecleziale – spune autorul – înseamnă a exprima participarea omului prin har la adevăr, la viață și la iconomia lui Dumnezeu. Înseamnă, deopotrivă, a enunța sensul acestei participări prin Duhul Sfânt și efectul ei asupra ființei umane. Metanoia este cuvântul ce înfățișează cel mai limpede darul unității făcut Bisericii la Cincizecime și dinamica acestei unități. Metanoia este itinerarul ce rânduiește experiența fiecărui mădular și orientarea ce definește întregul Trup și comuniunea întreagă” (pagina 152). Dinamica unității ecleziale se prezintă ca metanoia sub aspectele credinței, vieții și slujirii care au relevanță atât pentru fiecare persoană, cât și pentru comunitate. Dacă în Iisus Hristos mișcarea de metanoia are un caracter personal, prin evenimentul Cincizecimii această mișcare primește o continuitate comunitară, săvârșită prin lucrarea Sfântului Duh, încât calea către metanoia personală depinde astăzi de dobândirea harului dat comunității apostolice.

Capitolul III: *Biserica sobornicească. Cincizecimea și dinamica unității ecleziale* dezbate experiența practică a Bisericii nuanțând tema sobornicității în relație cu pleroma sau catolicitatea ekklesiei. Raportul de corelație dintre cele două dimensiuni este clarificat de istoria termenului „soborny”, care reia semnificația primară a lui „katholikos”, însemnând „potrivit întregului”. Astfel, sobornicitatea este definită ca realizare sinodală a catolicității implicite Bisericii. Primul subcapitol prezintă o analiză teologică a Slujbei Praznicului Cincizecimii, cu evidențierea raportului dintre pogorârea Sfântului Duh, adevărata cunoaștere și rezidirea existenței create. Cel de-al doilea subcapitol prezintă acest întreit raport în conexiune cu problema organizării teritoriale a ekklesiei. Bisericile locale, indiferent când și unde există, sunt constituite în aceeași comuniune cu Dumnezeu și sunt zidite în același Trup al lui Hristos. Dimensiunea identică a experienței ecleziale nu anulează calitatea istorică, particularitățile comunitare sunt specificitatea fiecărui credincios, ci ridică aceste diferențe la Dumnezeu. Tocmai pentru că are o coerență eonică în Duhul Sfânt, Biserica poate valorifica diversitatea creației și poate exprima deopotrivă comuniunea tuturor făpturilor. Astfel, Biserica își va actualiza comuniunea în toate timpurile și în toate locurile, fără să o modifice esențial.

Capitolul IV: *Dinamica unității ecleziale astăzi. Comuniunea Bisericii și Biserica în comuniune.*

Acest capitol analizează principiile eclesiologiei contemporane în prisma dialogurilor bilaterale și multilaterale. Primul subcapitol oferă o perspectivă istorică și teologică asupra

Recenzii

a trei dialoguri bilaterale: luteran-catolic, anglican-catolic și ortodox-catolic. Al doilea subcapitol dezbate trei dintre dialogurile multilaterale, și anume: „Unitatea Bisericii în comuniune: dar și vocație” – Camberra, 1991; „Către koinonia în credință, viață, și mărturisire” – Santiago de Compostela, 1993, și: „Biserica către o viziune comună” – acceptată de Adunarea de la Busan, 2013. Din analiza textelor rezultă că dialogul multilateral a păstrat aceleași caracteristici, alternând doar accentele teologice. Cel de-al treilea subcapitol face o analiză a eclesiologiei Mitropolitului Ioannis Zizioulas, evidențiind că scrierile sale se referă la întemeierea triadologică a unității ecleziale, realizarea euharistică a comuniunii ortodoxe și necesitatea slujirii episcopale în Biserică. Al patrulea subcapitol analizează viziunea eclesiologică a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae. Sunt indicate asemănările și deosebirile dintre perspectiva Mitropolitului Ioannis Zizioulas și cea a Părintelui Stăniloae cu sistematizarea premiselor eclesiologice. Acest subcapitol rezumă și generalizează conclusiv dialogurile bilaterale și multilaterale, precum și teologia Mitropolitului Ioannis Zizioulas și cea a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae, arătând contingentele și incontingentele existente între eclesiologia contemporană și teologhisirea primelor secole.

Concluziile generale schițate de autor reprezintă o sinteză a dezbaterii, spre a dezvălui valența cercetării pe care a întreprins-o, precum și evidențierea temeiurilor axiomatice ale dinamicii unității ecleziale. Precizarea finală este legată de faptul că spiritualitatea ortodoxă, păstrând anumite rigori ascetice și misionare, impune ca în dinamismul unității ecleziale să existe o interpătrundere organică și funcțională între abordarea dogmatică și cea practică, încât aceasta trebuie să aibă în centru tocmai problematica duhovnicească, pornind de la semnificația comunităților locale a parohiei și eparhiei.

Bibliografia generală ilustrează întreg periplul întreprins de autor în cercetarea sa. Discernem din lista de autori perspicacitatea și acuratețea de selecția specifică autorului, precum și modul ingenios de utilizare a bibliografiei pe tot parcursul lucrării.

Menționăm că Părintele dr. Lucian Zenoviu Bot s-a documentat asupra subiectului în cadrul studiilor efectuate la Institutul Ecumenic din Bossey – Geneva, încât dovedește o foarte bună informare și orientare în literatura patristică și teologică de specialitate. Ca urmare, autorul a surprins și a aprofundat punctele nodale ale subiectului, referindu-se și stăruind pe larg, cum este și firesc într-o lucrare de doctorat, asupra implicațiilor practice specifice spiritualității ortodoxe.

Autorul stăpânește metoda teologică de cercetare și expunere științifică, specifică teologiei dogmatice și spiritualității ortodoxe, dovedind putere de analiză și sinteză, precum și un echilibru al judecății în probleme controversate.

Forma de expunere este adecvată lucrărilor științifice, tratând problemele într-un stil sobru, curgător și antrenant.

Prin perspectiva nouă în care abordează tema, prin bogăția ideilor și implicațiilor care le sugerează, ca și prin metoda riguroasă de cercetare, prezentul studiu se înscrie ca o contribuție importantă în domeniu.

În încheiere, concluzionăm cu cuvintele *Înaltpreasfințitului Dr. Irineu Popa*, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, coordonatorul prezentei teze de doctorat, care în *Prefața* volumului evidențiază faptul că „studiul părintelui asistent universitar dr.

Recenzii

Lucian Bot comportă exigențele academice ale unei teze de doctorat, fapt ce-i permite să deschidă un dialog științific și critic. Autorul cărții, fără să rămână în vreun fel tributar problematizărilor scolastice, ajunge să stârnească preocupări existențiale care să faciliteze trasarea unor principii sau concluzii teoretice. Pentru că își fundamentează teza în gândirea patristică și liturgică a Bisericii din primele secole, respectiv pentru că dorește să recupereze «chipul duhovnicesc al întrebărilor» privind unitatea ekklesiei, părintele asistent depășește limitele înguste ale unei cercetări superficiale și abstracte. Tema dinamicii unității în Biserica Ortodoxă nu este și nici nu poate fi elaborată sub presiunea necesității definirii «ființei» Bisericii printr-o terminologie simplistă. Dimpotrivă, învățătura noastră pornește de la experiența Sfinților Părinți și de la practica bimilenară a Bisericii”.

Sorin COSMA

Marina Ngursangzeli Behera, Michael Biehl, Knud Jørgensen, *Mission in Secularised Contexts of Europe: Contemporary Narratives and Experiences, (Regnum Studies in Mission), Regnum, Oxford, 2018, 222p., ISBN: 978-1-912343-75-1*

O parte din studiile publicate în volumul de față au fost inspirate de și dezvoltă prezentări susținute la conferința „Misiunea în contexte secularizate”, care a fost ținută între 22-26 februarie 2016 la Berekfürdő, Ungaria. La invitația editorilor, s-au alăturat și alți autori care au reflectat – mai îndeaproape decât se făcuse în documentul elaborat de Consiliul Mondial al Bisericilor, „Împreună spre viață. Misiune și evangheliism în contexte în schimbare” – asupra sensului și consecințelor pe care le are secularizarea în diversele tradiții creștine.

Studiile reunite sunt grupate în patru mari capitole: primul oferă câteva „Perspective generale” (p. 7-48), al doilea analizează „Perspective asupra formației seculare a culturii” (p. 49-166), cel de-al treilea prezintă „Perspective printre tineri” (p. 167-182), pentru ca, în fine, ultimul capitol să se oprească asupra temei în „Europa - și mai departe” (p. 183-214).

Prima secțiune schițează cadrul general al Europei în care trebuie analizat termenul de secularizare, a cărui semnificație, deși de mare relevanță actuală, posedă o lungă istorie, mergând din Antichitatea greco-romană (Epicur, Marc Aureliu), prin Iluminism (John Locke, Denis Diderot, Voltaire, Baruch Spinoza, James Madison, Thomas Jefferson, Thomas Paine), și până la gândirea unor liber-cugetători și ateii contemporani (ca Robert Ingersoll sau Bertrand Russell). Trebuie precizat că secular nu înseamnă neapărat „anti-religios”, ci trimite la o „neutralitate” față de sfera religioasă. Mai exact, secularismul are în general în vedere o separare a instituțiilor guvernamentale de cele religioase; el reclamă o neinfluențare a activităților și deciziilor social-politice de credințe și/sau practici religioase.

În sens literar, secularismul înseamnă „a aparține lumii”, iar unii autori au vorbit, din această perspectivă, despre Europa ca despre „cazul excepțional”. Este tema studiului semnat de Grace Davie, în timp ce alt autor, Raag Rolfen, a deschis cutia posibilităților – nu doar a limitărilor, pe care le aduce secularizare în lumea de astăzi. (Vorbind mai ales de